

**FİZİKİ MƏDƏNİYYƏT MƏSƏLƏLƏRİ
ВОПРОСЫ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ
ISSUES OF PHYSICAL CULTURE**

UOT 372.879.6

Hicran İbrahim oğlu Şərifov

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası

<https://orchid.org/0000-0002-9325-5111>

**XÜSUSİ TƏYİNATLI ALİ TƏHSİL MÜƏSSİSƏLƏRİ KURSANTLARINDA FİZİKİ
HAZIRLIQ ÜZRƏ SƏRİŞTƏLƏRİN FORMALAŞDIRILMASI**

Хиджран Ибрагим оглы Шарифов

доктор философии по педагогике

Азербайджанская Государственная Академия Физической

Культуры и Спорта

**ФОРМИРОВАНИЕ ФИЗИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ У КУРСАНТОВ
СПЕЦИАЛЬНО НАЗНАЧЕННЫХ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ**

Hijran Ibrahim Sharifov

doctor of philosophy in pedagogy

Azerbaijan State Physical Culture and Sports Academy

**FORMATION OF PHYSICAL FITNESS COMPETENCIES IN SPECIALLY APPOINTED
HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS STUDENTS**

Xülasə. Məqalədə xüsusi təyinatlı ali təhsil müəssisələrində kursantlarla və fiziki hazırlıq fənni üzrə aparılan eksperimental işin nəticələrindən danışılır. Beynəlxalq tələblər əsas götürülərək kursantlara aşılana səriştlər müəyyənləşdirilir. Bu zaman “öyrənməyi öyrənin, etməyi öyrənin, birlikdə yaşamağı öyrənin, yaşamağı öyrənin” tələbləri fiziki hazırlıq və xüsusi fiziki hazırlığın məzmununa gətirilir. Müşahidə, müsahibə və sorğu metodundan istifadə olunaraq kursantların fiziki hazırlığı və xüsusi fiziki hazırlıq üzrə ehtiyaclar öyrənilir. Fənn üzrə xüsusi məzmun hazırlanır və eksperimental qruplarda sınaqdan keçirilir. Alınan nəticə keyfiyyətin yüksəldiyini və məzmunun səmərəliyini bir daha təsdiq etdi.

Açar sözlər: *xüsusi təyinatlı, kursant, fiziki hazırlıq, xüsusi fiziki hazırlıq nəticənin qiymətləndirilməsi*

Резюме. В статье рассказывается о результатах экспериментальной работы, проведенной с курсантами специальных вузов по предмету физической культуры. Компетенции, присваиваемые курсантам, определяются на основе международных требований. В это время требования «научиться учиться, научиться делать, научиться жить вместе, научиться жить» включаются в содержание физической подготовки и специальной физической подготовки. Потребности курсантов в физической подготовленности и специальной физической подготовленности изучаются методами наблюдения, опроса и интервью. Специальное содержание разрабатывается и тестируется в экспериментальных группах. Полученный результат еще раз подтверждает, повышение качества и эффективность содержания.

Ключевые слова: *специальное назначение, курсант, физическая подготовка, оценивание результатов специальной физической подготовки*

Summary. The article talks about the results of the experimental work conducted with cadets in special higher education institutions and on the subject of physical training. Competencies imparted to cadets

are determined based on international requirements. At this time, the demands of "learn to learn, learn to do, learn to live together, learn to live" are included in the content of physical training and special physical training. The needs of cadets in terms of physical fitness and special physical fitness are studied using observation, interview and survey methods. Subject-specific content is developed and tested in experimental groups. The result confirmed once again that the quality has increased and the effectiveness of the content.

Key words: *special purpose, cadet, physical training, special physical training result evaluation*

“Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”də təhsil sahəsində dövlət siyasətinin strateji məqsədləri vurğulanır və növbəti onillikdə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına dair aşağıdakı beş Milli Prioritetin reallaşdırılmaması irəli sürülür: “1) dayanıqlı artan rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyat; 2) dinamik, inklüziv və sosial ədalətə əsaslanan cəmiyyət; 3) rəqabətli insan kapitalı və müasir innovasiyalar məkanı; 4) işğaldan azad olunmuş ərazilərə böyük qayıdış; 5) təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım” ölkəsi”.

Bu verilənlər əsasında deyə bilərik ki, əmək bazarının tələblərinə cavab verən keyfiyyətli təhsilin əlçatanlığının artırılması, iqtisadiyyatın innovativ inkişafının təmin olunması, cəmiyyətin və hər bir vətəndaşın ehtiyaclarının nəzərə alınması aktualıq kəsb edir (1).

Avropa Mədəni Əməkdaşlıq Şurası (SCEC) qloballaşmanın Avropa tendensiyalarını ümumi kontekstdə əsas götürərək, təhsilin məqsəd və vəzifələrinə uyğun olan sərişlər müəyyən etmişdir. 21-ci əsr üçün Təhsil üzrə Beynəlxalq Komissiyanın “Təhsil: gizli xəzinə” adlı hesabatında Jak Delor əsas qlobal sərişlərə aşağıdakıları aid etdi: “öyrənməyi öyrənin, etməyi öyrənin, birlikdə yaşamağı öyrənin, yaşamağı öyrənin”.

Yeni təhsil paradigmasına keçid təhsilin məqsəd və vəzifələrini yenidən nəzərdən keçirilməsini, onlara uyğun gələn məzmunun müasirləşdirilməsini, prosesin texnoloji təminatının optimallaşdırılmasını nəzərdə tutur. Eyni zamanda, məzmunun seçilməsini və sistemləşdirilməsinin yeni prinsipləri haqqında danışmalıyıq ki, bu da tədris prosesinin ən vacib, fundamental, daimi, eyni zamanda, ən qabaqcıl və perspektivli biliklərin öyrənilməsinə yönəldilməsini nəzərdə tutur.

"Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2), “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”(1) və xüsusən də “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” (4) təhsilalanının inkişafı üçün şəraitin yaradılmasına diqqət

yetirməyi irəli sürür. Təhsil mühitində öz fərdi inkişafını müəyyən etmək və həyata keçirmək hazırlığını və bacarığını formalaşdırmağı bacaran insanın tərbiyəsi önə çəkilir. Sivi-lizasiyanın inkişafı ilə fiziki tərbiyənin cəmiyyətin həyatında rolu əhəmiyyətli dərəcədə artır. Bu, ilk növbədə, müasir sivilizasiyanın mənfi nəticələrinin - fiziki hərəkətsizlik, ətraf mühitin deqradasiyası, siqaret çəkmə, alkoqollu içki qəbul etmə, narkotik vasitələrdən və psixotrop maddələrdən istifadə və s. ilə özünü göstərir. Bundan əlavə, həyatın getdikcə artan ritmi insanlardan yaxşı psixofiziki vəziyyətə malik olmağı tələb edir.

Bununla yanaşı, xüsusi təyinatlı ali təhsil müəssisələrində mövcud vəziyyətin təhlili və ümumiləşdirilməsi göstərir ki, bu gün fiziki tərbiyə sistemində əsasən insanın bədən təbiətinin inkişafına yönəlmiş meyllər qorunub saxlanılır. Bununla əlaqədar olaraq kursantların fiziki hazırlığı və idman sahəsində kəskin problemləri var. Qarşıya qoyulan vəzifələrə uyğun olaraq onların fiziki vəziyyətinin öyrənilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Xüsusi təyinatlı ali təhsil müəssisələri kursantlarının fiziki hazırlıq sahəsində bacarıqlara malik olması gələcəkdə istehsalatda, elmdə və mədəniyyətdə rəqabətə davamlı mütəxəssislərin ümumi mədəniyyətinin bir növü kimi bədən tərbiyəsinin formalaşması üçün əsas olmalıdır. "2017-2020-ci illər üçün Azərbaycan Respublikasının Vahid İdman Təsnifatı"nda (8) həll ediləli olan əsas vəzifələr göstərilmişdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün kursantların müxtəlif kateqoriya və qruplarının fiziki hazırlıq sistemi müasirləşdirilməlidir. Bunun üçün bir sıra tədbirlər həyata keçirdik, məsələn:

- sağlamlıq vəziyyətinin, fiziki inkişafın və fiziki hazırlığın monitorinqinin xüsusi təyinatlı ali təhsil müəssisələri sistemində daxil edilməsi;

- xüsusi təyinatlı ali təhsil müəssisələrində fiziki hazırlıq dərslərinin (məşğələlərinin) keçirilməsinin səmərəliliyini artırmaq üçün tövsiyələrin verilməsi;

- xüsusi təyinatlı ali təhsil müəssisələri üçün fiziki hazırlıq proqramlarının hazırlanması və həyata keçirilməsi;

- dövlət təhsil standartına (3) uyğun olaraq kursantların fərdi qabiliyyətləri və sağlamlıq vəziyyəti nəzərə alınmaqla təhsil səviyyələri üzrə nümunəvi fiziki hazırlıq kurikulumlarının hazırlanması və bu proqramların səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi.

Xüsusi təyinatlı ali təhsil müəssisələrində fiziki hazırlıq sisteminin modernləşdirilməsinin gözlənilən nəticələri:

-fiziki hazırlıqdan yeni dövlət təhsil standartlarının hazırlanması;

-xüsusi təyinatlı ali təhsil müəssisəsi kursantlarının fiziki hazırlıq və xüsusi fiziki hazırlığa sistemli cəlb edilməsi;

-səmərəli texnologiyaların işlənilib hazırlanması və tətbiqi, fiziki hazırlıq və xüsusi fiziki hazırlıq sahəsində elmi-metodik, tibbi-bioloji, psixoloji və pedaqoji təminat sisteminin müasirləşdirilməsi.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikası ali təhsil sistemində aparılan islahatlar fiziki hazırlıq fənninin təşkilinə yeni tələblər və yeni yanaşmalar irəli sürdü. Fiziki hazırlıq və xüsusi fiziki hazırlıq müasir təhsil alan kursantların uğur qazanmasına, keyfiyyətli nəticə göstərməsinə və peşə fəaliyyətlərində yüksək səmərəliliyə nail olmağa imkan verən əsas və xüsusi kompetensiyaların inkişafına yönəlib.

Problemin tədqiqi vəziyyəti. Ali təhsil müəssisələrində fiziki hazırlıq fənninin tədrisi problemləri respublika və xarici ölkə alimləri tərəfindən müxtəlif aspektdən araşdırılmışdır:

-universitetlərdə təhsil mühitinin öyrənilməsi (E.N. Zaitseva, E.V. Lobanova, S.L. Lobaçev və s.);

-səriştə əsaslı yanaşma çərçivəsində mütəxəssislərin peşəkar hazırlığı (V.A. Bolotov, E.F. Zeer, A.M. Novikov, C. Raven və b.);

- texnoloji yanaşma (T.A. İlina, M.V. Klarina, M.M. Levina);

- tədrisin idarə edilməsində modul təlim texnologiyası vasitəsilə ən effektiv şəkildə həyata keçirilməsi (M.İ.Çoşanov, P.A. Yutsyaviçene və s.);

- modul təlimdən istifadə məsələləri (T.G. Kovalenko, J.K. Xolodov və s.);

- səriştə əsaslı yanaşma (V.I. Baidenko, V.I. Zvonnikov, M.B. Çelişkova);

-informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə etməklə təlimin keyfiyyətinin idarə edilməsi (P.K. Petrov, D.M. Polev, I.V. Robert);

-təlimin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi (A.İ. Subetto, İ.S. Sırvaçova);

-kursantların fiziki hazırlıq üzrə təhsil nailiyyətlərinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi üçün reyting sistemi, onun tədris prosesində tətbiqi xüsusiyyətləri (V.N. Besedina, G.L. Drandrova, B.X. Landy və b.).

Pedagoji-psixoloji ədəbiyyatın təhlili və ümumiləşdirilməsi onu deməyə əsas verir ki, fiziki hazırlıq sahəsində tələbələrin səriştələrinin formalaşması problemi indiyədək müstəqil elmi tədqiqatların predmeti olmamış, digər tərəfdən, onun elmi həlli üçün müəyyən nəzəri əsaslar yaradılmamışdır.

Yuxarıdakıları ümumiləşdirərək belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, tədqiqatımızın aktuallığı aşağıdakı ziddiyyətləri həll etmək ehtiyacı ilə bağlıdır:

sosial səviyyədə:

-sağlam həyat tərzinə və peşə fəaliyyətinə psixofiziki hazırlığı təmin edən proqramda və normativ sənədlərdə bəyan edilmiş göstəricilərin real səviyyəsi arasında (sağlamlıq, fiziki inkişaf, fiziki hazırlıq, fiziki məşqlərə maraq, xüsusi fiziki hazırlıq sahəsində qeyri-qənaətbəxş bilik səviyyəsi) fərqlər;

-cəmiyyətin və dövlətin fiziki hazırlıq sahəsində yüksək səviyyəli səriştəli gənc, rəqabətqabiliyyətli mütəxəssislərə olan ehtiyacı, bədən tərbiyəsinə öz müqəddəratını təyin etmək istəyi və hazırlığı ilə təzahür edən universitetlərin əksəriyyəti arasında onun formalaşmasının aşağı səviyyəsi;

təşkilati və metodoloji səviyyədə:

- “Ali təhsilin dövlət standartları”, “2017-2020-ci illər üçün Azərbaycan Respublikasının Vahid İdman Təsnifatı”nda kursantlarda fiziki hazırlıq sahəsində təlimin təşkili üçün ənənəvi vasitələrin, metodların effektivliyi arasında – fiziki hazırlıq, pedaqoji nəzarət və onun nəticələrinin qiymətləndirilməsi sahəsində sosial səviyyədə həll etmək;

elmi -nəzəri səviyyədə:

- xüsusi təyinatlı ali təhsil müəssisələrində tədris prosesində səriştəyə əsaslanan yanaşmanın həyata keçirilməsi zərurəti ilə kursantların

fiziki hazırlıqlarının bu istiqamətdə nisbi cəhətdən inkişaf etməsi;

- xüsusi təyinatlı ali təhsil müəssisələrində fiziki hazırlıq fənn sərişlərinin mahiyyətinin və məzmununun əsaslandırılması;

- sərişlərin formalaşmasına yönəldilmiş fiziki hazırlıq fənninin məzmununun və strukturunun seçilməsinin məqsədəuyğunluğu;

- fiziki hazırlıq fənni üzrə sərişlərin qiymətləndirmə standartlarının hazırlanması;

- xüsusi təyinatlı ali təhsil müəssisələri tələbələrinin fiziki hazırlığın texnoloji təminatı, onların köməyi ilə öyrənilən təlim elementlərinə, fənn sərişlərinə adekvat olan tədris prosesinin təşkilinin vasitələri, metodları və formaları sistemi kimi;

- fiziki hazırlıq sahəsində sərişlərin formalaşma dərəcəsinin meyar və göstəricilərinin işlənilib hazırlanması;

- fiziki hazırlıq sahəsində tələbələrin sərişlərinin formalaşma dərəcəsinin göstəricilərinin ölçülməsi və qiymətləndirilməsi sistemləri.

Problemə metodoloji yanaşma. Xüsusi təyinatlı ali təhsil müəssisələri sistemində fiziki hazırlıq fənni də daxil olmaqla bütün fənlərə təsir edən sərişlə əsaslı yanaşma fəal şəkildə tətbiq olunur. Nəzəri cəhətdən əsaslandırılmasına baxmayaraq, onun effektivliyi fiziki hazırlıq və xüsusi fiziki hazırlıq təcrübəsində sübut olunmamışdır ki, bu da əsas ziddiyyətdir. Müvafiq olaraq fiziki hazırlıq fənni üzrə kursantların tədrisi prosesində bu yanaşmanın səmərəliliyinin yoxlanılması, sistem-struktur və komponent əlaqələrinin müəyyən edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Fiziki hazırlıq fənni üzrə kursantlarda formalaşdırılan sərişlər

Təhsialanlarda sərişlənin formalaşdırılması problemi mürəkkəb obyektlərin elmi və metodoloji məlumatlarından - sistemli yanaşmadan istifadə etmədən həll edilə bilməz. Sistemli yanaşmada ümumi münasibət və ümumi hərəkət, maddi gerçəkliyin formalaşması və onun insan şüurunda əks olunması, təlimin konkretləşdirilməsi forması kimi irəli sürülür. O, obyektlərin və hadisələrin mürəkkəb mütəşəkkil sistemlər nöqtəyi-nəzərindən öyrənilməsinə nəzərdə tutur. Eyni zamanda, idrakın əsas istiqamətləri, ilk növbədə, hadisələrin özləri tərəfindən qəbul edilən fərqliliyinin müəyyən edilməsi, sonra bu sis-

temin tərkib hissəsi kimi onların aydınlığının açılması, eləcə də onun ümumiliyi kimi müəyyənliyidir.

Sistemli yanaşma təhlil və sintez üsullarının sistemləşdirilməsi mövqeyindən tətbiq edilmişdir. Bildiyimiz obyektlərin tədqiqində idrak onların inteqral sistemləri kimi və elementlər toplusu kimi sinxron şəkildə həyata keçirildi: komponentləri seçərkən biz onları verilmiş bir bütövün elementləri kimi müəyyənləşdirdik, sintez nəticəsində isə bütövlük kimi çıxış etdi.

Sistemli təhlil metodologiyasına uyğun olaraq, bu obyektlərin hər biri tərəfimizdən aşağıdakılara münasibətdə nəzərdən keçirilmişdir: 1) məqsədyönlülük (hədəf təhlili); 2) məzmun (struktur təhlili); 3) daxili və xarici fəaliyyət nöqtəyi-nəzərindən (funksional təhlil); 4) yaranması və formalaşması (genetik analiz). İnsanın başa düşdüyü məqsəd, qanun onun hərəkətlərinin üslubunu müəyyən edir. Məqsədlər sistemi formalaşdıran tədbir kimi irəli sürülür, çünki onların sayəsində dəstin giriş komponentləri əlavə olunur. Nəticədə sistemin bütövlükdə ümumi mühitdən ayrılması üçün əsas tədbir onun nəzərdə tutulan məqsəd mövqeyindən təhlilidir (13).

Fəaliyyət subyektinin ayrılmaz xarakteristikası kimi fiziki hazırlıq sahəsində səlahiyyətlərin formalaşdırılması məqsədləri prosesin xüsusiyyətlərini, keyfiyyət və kəmiyyət göstəricilərinin nəticələrini və fiziki məşqlərin nəticələrini əhatə edir. Bu məqsədin keyfiyyət orijinallığı bu növ sərişlənin universitet məzununun peşəkar sərişləsindən ayrılması, onu nisbətən müstəqil inteqral sistem kimi nəzərə alaraq məzmun, fəaliyyət və inkişaf xüsusiyyətləri baxımından öyrənilməsinin mümkünlüyünü və zəruriliyini müəyyən edir.

Pedaqoji sistemlər sosial sistemlərlə əlaqəlidir və müəyyən xüsusiyyətlərə malik olan fərdin inkişafına pedaqoji təsirin təşkili üçün zəruri olan vasitələr, üsullar və proseslərin məcmusudur. Müəllif peşəkar təhsilin məqsədyönlü pedaqoji sistem kimi idarə edilməsi prosesi kimi öyrənməyə yanaşmanın əhəmiyyətli effektivliyini göstərir (13).

Kursantların fiziki hazırlıq sahəsində sərişlərinin formalaşdırılması gələcək mütəxəssisin peşə hazırlığı sisteminin xüsusi vəzifəsidir ki, bu da fiziki hazırlıq fənn proqramının məzmununun mənimsənilməsi prosesində həll edi-

lir. Bu pedaqoji tapşırığın keyfiyyətə orijinallığı fiziki hazırlıq sahəsində səriştələrin formalaşmasının çoxfunksiyalı sistem kimi vurğulanması və sistemli yanaşmadan istifadə edərək öyrənilməsi zərurətini müəyyən edir. Tədris prosesi idarə olunan pedaqoji sistem kimi bölünmə kimi bir xüsusiyyətə malikdir. Bu xassə onunla səciyəylənir ki, sistemin komponentləri, eləcə də bilavasitə pedaqoji nəzarət və qiymətləndirmə özləri sistemli şəkildə təşkil olunur.

Fiziki hazırlıq və xüsusi fiziki hazırlıq sahəsində səriştələrin formalaşması prosesinin pedaqoji nəzarəti və qiymətləndirilməsi həll ediləcək vəzifələr baxımından təlim prosesinin nisbətən müstəqil, keyfiyyətə fərqli hissəsini təmsil edir; məzmun komponentlərinin (struktur və funksional elementlərin) qarşılıqlı təsiri vasitəsilə bütövlükdə funksiya və forma bura aid edilir. Ona görə də bu proses bizim tərəfimizdən sistemli formalaşma kimi qəbul edilir və struktur və funksional komponentlərlə xarakterizə olunur.

Beləliklə, hədəf təhlili tədqiqatın mövzusunun - sistemli şəkildə təşkil edilmiş üç obyekt ayırmağa imkan verdi: fiziki hazırlıq sahəsində səriştə, bu növ səriştənin formalaşması, pedaqoji nəzarət və səriştənin formalaşma keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi.

Hədəf bu sistemin strukturunu və onun təşkilini üzə çıxaran komponentlərin və onların əlaqəsinin nəzərə alınmasını nəzərdə tutur. Tədqiqat zamanı obyekt öz mürəkkəbliyinə görə çox strukturlu, çoxsəviyyəli birlik kimi çıxış edir. Öz növbəsində, sistemin müxtəlif struktur elementlərinin işləməsi zamanı özünü göstərən özünəməxsus inteqral xassələrə malik olan inteqral məcmu struktur yaradır.

Dünyada dəyişən siyasi və iqtisadi şərait müəyyən etdi ki, son vaxtlar Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil Nazirliyinin tələblərinə uyğun keyfiyyətin idarə edilməsinin inkişafı, tətbiqi nəzərə cərpacaq dərəcədə intensivləşmişdir. Təhsilin keyfiyyətinin idarəedilməsi sistemi gələcək mütəxəssislərin hazırlanmasının keyfiyyətinin və təhsil xidmətlərinin keyfiyyətinin müəyyən edilməsi tələblərinə uyğun olaraq sosial ehtiyaclara cavab verən səriştəli insan tərbiyə etməliyə.

Təhsilin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi (6) sisteminin qurulması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Kursantların təhsil uğurunun keyfiyyəti

yətini qiymətləndirərkən birinci yeri əldə edilmiş biliklərin miqdarı və ya nümunələr üzrə təkrarlanması alqoritmi deyil, əsas səriştələr, təhsil və peşə problemlərinin həllinə yaradıcı yanaşma bacarığı tutur.

Kursantların şəxsi keyfiyyətlərini nümayiş etdirmək problemi tədris prosesinin keyfiyyətini izləmək və qiymətləndirmək üçün pedaqoji texnologiyalarda ən çətin problemlərdən biridir. Üstəlik, təlim prosesinin bütün mərhələlərində seçilmiş şəxsiyyətin strukturlaşdırılması konsepsiyasını tətbiq etmək mümkündür, keyfiyyət isə diaqnostik konsepsiya kimi şərh edilməlidir.

Universitet məzunlarının hazırlığının keyfiyyətini müəyyən edərkən bu təlimin təhsil və peşə komponentlərini qiymətləndirmək tövsiyə olunur. Universitetlər kursant hazırlığının tədris hissəsinin qiymətləndirilməsində böyük təcrübə toplayıblar ki, bu da peşəkar komponentin qiymətləndirilməsi üçün standart sistemlərin yaradılması haqqında demək olmaz. Bu problemin öyrənilmə dərəcəsini təhlil edərkən görürük ki, çoxlu sayda elmi-pedaqoji əsərlərdə universitetin təhsil sisteminin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi mexanizmlərinin və tədris prosesinin ayrı-ayrı aspektlərinin işlənilib hazırlanması məsələlərinə diqqət yetirilmişdir.

Təhsilin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsinə yeni yanaşmalar işlənilib hazırlanarkən, ilk növbədə, təhsilin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi prosesinin ən mühüm təşkilati-pedaqoji şərtlərini nəzərə almaq lazımdır. Belə ki, T.A. Korçak öz tədqiqatında əsas təşkilati və pedaqoji şərtləri sadalayır. Ali məktəblərdə təhsilin keyfiyyətinin uğurlu qiymətləndirilməsi: təhsil mühitinin informasiyalaşdırılması və kompüterləşdirilməsi; təhsildə davamlılıq sisteminin qurulması; pedaqoji monitorinq metodlarından istifadə; abituriyentlərin universitetdə hazırlıq səviyyəsinə nəzarət; ali təhsil sisteminin formalaşmasının milli xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq təhsilin keyfiyyətinin hərtərəfli (çoxsaylı) qiymətləndirilməsi sisteminin həyata keçirilməsi [13, s.73]

Təhsilin keyfiyyətinin qəbul edilmiş innovativ şərhilə müqayisə oluna bilən proseslərdə və təlim nəticələrində müsbət dəyişikliklərin etibarlı və əsaslı qiymətləndirilməsi üçün pedaqoji ölçmə aparatının, elmi əsaslı qiymətləndirmə metodlarının işlənilib hazırlanması və tətbiqi vəzifəsi ön plana gəlir [13, s. 93].

Bu gün xüsusi təyinatlı ali təhsil kursantlarının təlim keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi sistemlərinin formalaşmasında biliklərin metodologiyası nöqtəyi-nəzərindən səciyələnenə kvalimetrik yanaşma (latınca “kvali” – keyfiyyət və yunanca “metro” – ölçmək) yanaşmasından fəal şəkildə istifadə olunur, onun əsasını obyektlərin və ya proseslərin keyfiyyətinin öyrənilməsi təşkil edir. Pedaqoji təcrübədən istifadə nöqtəyi-nəzərindən kvalimetrik metodları nəzərə alaraq, obyektin keyfiyyətinin ölçülməsi, təhsilin məzmununun seçilməsi, təhsil elementlərinin strukturlaşdırılması, habelə kursantların diaqnostikası texnologiyalarının işlənilib hazırlanması imkanlarından danışmaq lazımdır.

Kursantların fiziki hazırlıq sahəsində bacarıqlarının formalaşdırılması üçün fərdi inteqrativ təhsil yol xəritələrinin tərtib edilməsi texnologiyası

Fərdi inteqrativ təhsil yol xəritəsi layihəsinin kursantlar tərəfindən praktiki şəkildə fiziki hazırlıq fənni üzrə tədris prosesində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından (İKT) istifadə etməklə həyata keçirilir.

Bu texnologiyaların (12) tədris prosesinə tətbiqi kursantların və müəllimlərin intellektual imkanlarının artmasına, idrak motivasiyasının yüksəlməsinə, tədris materialının daha intensiv mənimsənilməsinə, müstəqil iş üçün şəraitin yaradılmasına kömək edir.

Kursantların artan müxtəlif informasiya axınında yeri, onu qlobal internetə qoşmaq, məzmunu çevik qiymətləndirmək, nəzəri və praktiki fəaliyyət zamanı tətbiq etmək bacarığının formalaşmasını xüsusi qeyd etmək lazımdır. Kursantlarda bu bacarığı formalaşdırmaq mühüm əhəmiyyət kəsb edir, çünki onun şəxsiyyətinə bilavasitə təsir edir, müəyyən tələbatları, motivləri, münasibətləri, eləcə də qarşıya qoyulan məqsədlərə çatmaq üçün öz potensialını səfərbər etmək bacarığını formalaşdırır.

Beləliklə, kursantların informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə etməklə fiziki hazırlıq fənni proqramını mənimsəmə prosesi tərəfimizdən didaktik və təşkilati səviyyələrdən ibarət pedaqoji sistem kimi qəbul edilir.

Hər bir pedaqoji sistemin əslində sosial sifarişi müəyyən edən sistem yaradan amili kadr hazırlığının məqsədi, peşə hazırlığı sahələrində sosial sifarişin pedaqoji əsasını bizim tərəfimiz-

dən tərtib etdiyimiz əlavə səlahiyyətlər (kvalifikasiya xarakteristikaları) təşkil edir. Bu mütəxəssisin hazırlanmasının təhsil məqsədləri fənn səviyyəsində, yəni onun strateji oriyentasiyasında cəmlənir.

Ali təhsilin dövlət standartının tələblərindən irəli gələn fiziki hazırlıq sahəsində xüsusi təyinatlı ali təhsil müəssisələri kursantlarının hazırlanması məqsədi onların fiziki hazırlıq üsullarından müstəqil, metodik cəhətdən düzgün istifadə vasitələrinə yiyələnmələridir. Təhsil və sağlamlığın möhkəmləndirilməsi, peşə fəaliyyətini təmin etmək üçün lazımi fiziki hazırlıq səviyyəsinə çatmağa hazır olmalıdırlar.

Səriştəli bir insanın formalaşdırılması kursantların inkişaf məqsədlərini, müasir təhsil paradigmasını, fiziki hazırlıq sahəsində təhsil sisteminin informasiyalaşdırılmasını birləşdirən inteqrativ xarakter daşıyır. Kursantların fiziki hazırlıq məqsədinin dəyişdirilməsi didaktik sistemin tərkib hissələrinin məzmununun dəyişməsinə səbəb olur.

Xüsusi təyinatlı ali təhsil müəssisələri kursantlarında fiziki hazırlıq və xüsusi fiziki hazırlıq üzrə səriştələrin formalaşdırılması yeni məzmunun tətbiqini nəzərdə tutur. Bunun üçün kvalimetro-modul seçim və strukturlaşdırma texnologiyası səriştə əsaslı yanaşması nöqtəyi-nəzərindən fiziki hazırlıq sahəsində tədrisin xarakterik xüsusiyyətlərini ayırmağa imkan verir. Fiziki hazırlıq üzrə tədris prosesinin eksperimental təşkilində vacib olan distant təhsil elementlərinin (bundan sonra DT) istifadəsidir ki, bu da bizə fiziki hazırlıq sahəsində xüsusi təyinatlı ali təhsil müəssisələrinin tədrisi sistemini təkmilləşdirməyə imkan verdi. Bu şəkildə qurulmuş fiziki hazırlıq fənni üzrə təhsil sistemi İKT alətlərinin üstünlük təşkil etməsi nəzərə alınmaqla onu fərdiləşdirməyə imkan yaratmışdır. Xüsusi təyinatlı ali təhsil müəssisələri kursantlarına fiziki hazırlıq fənninin tədrisi üzrə fərdi tədris yol xəritələrinin layihələrinin modelləşdirilməsi prosesinin elmi-metodiki təminatı yaradılmışdır. İKT-dən istifadə edərək nəzəri və metodik-praktik modulları öyrənərkən həm kursantlar, həm də müəllimlər üçün interaktiv tərəfdaşlıq yaranır, bunun nəticəsində subyektlər arasında əks əlaqə həyata keçirilir.

Fiziki hazırlıq üzrə distant təhsilin müvəfəqiyyəti istifadə olunan texnologiyalardan,

elektron resursların imkanlarından asılıdır. Distant təhsilin yaradılması üçün təlimin bütün mərhələləri optimal alətlər dəsti ilə (həm müəllim, həm də kursant üçün) təmin edilməlidir.

Kursantların təlim nailiyyətinin qiymətləndirilməsi

Mövcud normativ sənədlərə əsasən, xüsusi təyinatlı ali təhsil müəssisələri kursantlarının fiziki hazırlıq sahəsində sərişələrinin formalaşma səviyyəsinin qiymətləndirilməsi ali təhsilin dövlət standartının tələbləri əsasında həyata keçirilir (7). Bacarıqlara əsaslanan yanaşmanın qəbulu bilik, bacarıq və vərdişlərin ənənəvi qiymətləndirilməsindən kifayət qədər geniş toplusunun mənimsənilmə səviyyəsinə keçidə gətirib çıxaran əldə edilmiş sərişə səviyyəsinin müəyyən edilməsinin əsas vəzifələrindən biri kimi qarşıya qoyulur. Bu şərtlərdə, mövcud və artıq adət edilmiş nəzarət standartlarının, fiziki hazırlıq testlərinin və ya cavab seçimi ilə ayrı-ayrı nəzəri suallar üzrə tapşırıqların yerinə yetirilməsi ilə məhdudlaşmaq mümkün deyil.

Pedaqoji ölçmələr nəzəriyyəsinin müasir nailiyyətləri əsasında qurulan, fiziki hazırlıq üzrə kursantların təlim nailiyyətinin çoxşaxəli və çoxstruktur xüsusiyyətlərinin formalaşma səviyyəsinin qiymətləndirməyə imkan verən prinsiplər olaraq yeni ölçmə və qiymətləndirmə vasitələrinə ehtiyac var. Kursantların fiziki hazırlıq sahəsində sərişələrinin formalaşması səviyyəsinin qiymətləndirilməsi üçün standartların olmaması əlavə çətinliklər yarada bilər (Xüsusi təyinatlı ali təhsil müəssisələri kursantları son dərəcə idmançı olmayacaqlar, lakin peşə fəaliyyətlərində bu sərişələrə ehtiyacları olacaqdır).

Birincisi, sərişələr çoxfunksiyalı və geniş mövzudur, bunun əsasında müxtəlif qiymətləndirmə alətlərindən, çoxölçülü metodlardan istifadə etmək tələb olunur.

İkincisi, fiziki hazırlıq sahəsində sərişələrin mənimsənilməsi səviyyəsi kursantların qabiliyyət amili ilə əvvəlcədən müəyyən edilir ki, bu da fiziki hazırlıq və xüsusi fiziki hazırlıq sahəsində qiymətləndirmə prosesində ayrı-ayrı psixodiagnostik metodlardan istifadə etmək zərurətinə gətirib çıxarır, hansıları ki, bu sahədə ölkəmizin normativ sənədlərində nəzərdə tutulmamışdır. Bu ehtiyac, sərişələrin qiymətləndirilməsində psixoloji dəstəyin yüksək səviyyədə inkişaf etdiyi bir çox xarici ölkələrin təcrübəsi ilə sübut olunur.

Üçüncüsü, fiziki hazırlıq və xüsusi fiziki hazırlıq üzrə sərişələrin mənimsənilməsi səviyyəsinin qiymətləndirilməsini şərh edərkən nəzərə almaq lazımdır ki, sərişələrin formalaşması bir çox amillərin törəməsidir: təlimin məzmunu, təlimin təşkili, texnologiyalardan istifadə, pedaqoji əməkdaşlıq, təlim metodları, kursantlarla tərəfdaşlıq, akademiya monitorinq və qiymətləndirmə sisteminin keyfiyyət göstəriciləri, kursantın tədris prosesinə cəlb edilməsi vəziyyəti, akademiyanın ümumi "təhsil ab-havası", eksperimentin xarakteri və s.

Təlim nailiyyətinin qiymətləndirilməsinə müasir xarici yanaşmalar, kursantların hazırlıq səviyyəsinin müəyyən edilən statik qiymətləndirmələrin dinamik qiymətləndirmələrə əlavə edilməsini nəzərdə tutur. Yəni təhsil müəssisələrində təlim fəaliyyətinin monitorinq sistemlərində toplanmalı olan hazırlıq keyfiyyətinin qiymətləndirilməsində nəzərə alınır.

Dinamik yanaşmada təlim nəticəsinin qiymətləndirilməsi texnologiyası zaman amili nəzərə alınmaqla qurulur və kursantın hazırlığında bilik, bacarıqların təkmilləşdirilməsi və şəxsi keyfiyyətlərin inkişafı kimi müəyyən edilən dəyişikliklərin müəyyənləşdirilməsinə əsaslanır.

Pedaqoji qiymətləndirmə kursantların təlim keyfiyyətinin nəticələrinin etibarlılığını artırmağa imkan verir.

Müxtəlif səviyyələrdə fiziki hazırlıq fənninin məzmunu öyrədilərkən, tələbələrin təhsil uğurlarının təhlilini apararkən diqqətli təlim prosesinə yönəltmək lazımdır, lakin eyni zamanda, ali təhsilin dövlət standartında təqdim edilmiş hədəf paradigmasından imtina etmək olmaz. Təlim prosesində təhsil proqramlarının həyata keçirilməsi mərhələsinin ikinci səviyyəsində təhsilin uğuru materialı mənimsəmək üçün tədris prosesinin təşkili səviyyəsi ilə müəyyən edilən bir çox amillərin məcmusudur. Üçüncü səviyyədə, təlim prosesinin nəticələrinin qiymətləndirilməsi təhsil uğurunun əsası sayılır.

Xüsusi təyinatlı ali təhsil müəssisələrində tədris dövrünün müddəti, kursantlarda formalaşan fənn bacarıqlarının çoxluğu, kursant ötürülən bilik və bacarıqların müxtəlifliyi təlim fəaliyyətinin mürəkkəb struktura malik olması deməkdir. Bütün bu amillər əldə edilmiş bilik, bacarıq və vərdişlərin monitorinq sisteminin qu-

rulmasının, habelə müvafiq sərişlərin formalaşdırılmasının zəruriliyini nəzərdə tutur.

Mövcud qiymətləndirmə sistemi müəyyən bir təhsil müddətinin sonunda biliyin yekun nəzarətinə əsaslanır. Amma belə nəzarət prosesə nəzarət baxımından heç nə vermir. Kursantın öyrənilməmiş bilikləri artırmaq üçün praktiki olaraq heç bir imkanı qalmır: bu halda təlim prosesini düzəltmək üçün hər hansı bir tədbir praktiki olaraq artıq təsirsizdir (o, artıq bu fənn üzrə təhsilini başa vurub).

Digər tərəfdən, təlim nəticəsinin qiymətləndirilməsinin düzgün aparılmaması həyata keçirilən təlim prosesinin korreksiyası tədbirlərini də səmərəsiz edə bilər, çünki yeni kursantlar əhəmiyyətli fərqlər meydana çıxara bilər. Buradan əldə edilmiş bilik və bacarıqların müntəzəm monitorinqinin və qiymətləndirilməsinin aparılması zəruriliyi haqqında nəticə çıxarılır. Monitorinq, nəzarət və qiymətləndirmə olmadan nəzərdə tutulmuş (təmin edilmiş kurikulumu) və müstəqil işin həqiqi vəziyyəti arasında uyunsuzluq yaranar. Bu, xüsusilə, kursantların gūna-

hından deyil, özünütəşkilatçılığın aşağı səviyyədə olmasından irəli gələ bilər.

Beləliklə, xüsusi təyinatlı ali təhsil müəssisələrində fiziki hazırlıq fənninin tədrisində keyfiyyətə nail olmaq üçün summativ qiymətləndirmənin nəticələrinin təhlilinin aparılması və qərarvermədə nəzərə alınması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Problemin aktuallığı post müharibə dövründə bizə fiziki cəhətdən sağlam gənclərin tərbiyə olunması hava kimi, su kimi lazımdır. II Qarabağ Müharibəsində rəşadət göstərmiş şəhidlərimizin işini davam etdirəcək xüsusi təyinatlıların formalaşdırılması bu məsələni aktuallaşdırır.

Problemin nəzəri əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, xüsusi təyinatlı ali məktəblərdə fiziki və xüsusi fiziki hazırlıq fənninin məzmununun səriştəyönlü qurulmasını zənginləşdirəcəkdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, xüsusi təyinatlı ali təhsil müəssisələrində kursantlarda fiziki və xüsusi fiziki hazırlıq üzrə sərişlərinin formalaşdırılmasında müəllimlərə işlərini yenidən qurmaqda kömək edəcəkdir.

Ədəbiyyat:

1. "Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər" / Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 2 fevral tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.
2. "Təhsil haqqında", "Azərbaycan Respublikasının qanunu. Bakı: Hüquq, 2009
3. "Ali təhsil pilləsinin dövlət standartı və proqramı"nın təsdiq edilməsi haqqında /Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2010-cu il 23 aprel tarixli, 75 nömrəli qərarı
4. "Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası"/ Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 24 oktyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq olunmuşdur.
5. Azərbaycan ordusunda fiziki hazırlıq üzrə təlimat. Bakı: Hərbi nəşriyyat, 2017, 216 s.
6. Azərbaycan Respublikası ali təhsil müəssisələri tələbələrinin bakalavr pilləsində dövlət attestasiyası haqqında Əsasnamə / Təhsil Nazirliyinin 27.01.1997-ci il tarixli, 54 nömrəli əmri.
7. "Ali təhsil müəssisələrinin bakalavriat və magistratura səviyyələrində kredit sistemi ilə tədrisin təşkili Qaydaları" / Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin sayılı 24 dekabr 2013-cü il tarixli qərarı.
8. "2017-2020-ci illər üçün Azərbaycan Respublikasının Vahid İdman Təsnifatı"/ Azərbaycan Respublikasının Gənclər və İdman Nazirliyinin 19 dekabr 2016-cı il tarixli , 08 nömrəli qərarı.
9. Bədən tərbiyəsi və idmanla bağlı hüquqi sənədlər. -Bakı: " Avropa" nəşriyyatı, -2008, 256 s.
10. Əliyev, K. İdmançının qələbə psixologiyası. / K. Əliyev. -Bakı: Oğuz-Eli, -2014, -200 s.
11. İsmayilov F.F. Məktəblilərin fiziki və hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsinin yeni əsaslar üzrə təşkili metodikası. -Bakı: "Nigar Ə" KM-nin mətbəəsi, -1997, -80 s.
12. Mehrabov, A.O. Pedaqoji texnologiya. / A.O. Mehrabov, Ə. M. Abbasov [və b.] - Bakı: Mütərcim, -2006, -267 s.
13. Психология и современный спорт: Международный сборник работ по психологии спорта / Сост. А.В. Роионов, Н.А. Худадов. -М.; Физкультура и спорт. -1982, -228 с.

E-mail: hicran_sharifova@mail.ru
Rəyçi: ped.ü.elm.dok.prof. **P.B. Əliyev**
Redaksiyaya daxil olub: 11.01.2023.